
Sanatın Dili Nasıl Bir Dünyayı Resmeder?

Hakan Poyraz*

Özet: İletişim ortamında varolan her dil bir şeyi temsil eder. Temsil edilenin neliği, dilin türünü belirler. Buna göre günlük dilden, bilim dilinden, felsefe ve sanat dilinden söz edebiliriz. Bu manada her konu, zaman içinde kendi dilini, bu dilin yapısal özellik ve sınırlarını yaratır. Buna göre sanatın konusu sanatsal yaratmadır ve sanatın dili bu yaratmanın sınırları hakkındadır. Sanatın dili, bu öznel yaratım dünyasını resmeder.

Anahtar Kelimeler: Dil, mantıksal resim, sanat dili, duygu dünyası, yaratma.

How World Does Language of Art Describe?

Abstract: Each language in the context of communication symbolizes something. The what of what is symbolized determines the type of language. Therefore, one can speak of ordinary language, the language of science, the language of philosophy, and language of art. In this respect, each subject constructs its own language, the structural qualities and limitations of that language. The subject of art, then, is artistic construction and the language of art is about the limitations of that construction. The language of art depicts this subjective world of construction.

Keywords: Language, logical picture, language of art, the world of feelings, construction.

* Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. Kemalpaşa Mah. Esentepe Yerleşkesi, Serdivan, 54187, Adapazarı, Türkiye. (E-mail: hpoyraz@sakarya.edu.tr)

Sanatın dili ve konusu hakkındaki bu yazıya sanatın dilini diğer bilgi etkinliklerindeki dillerle karşılaştırarak başlamayı deneyeceğim.

Yazıda dil, bir konu/nesneyi, yani dünyayı resmeden bir *araç* olarak anılmaktadır. Dilin bir nesneyi nasıl resmettiğine ilişkin Platoncu ya da Wittgensteinci öğretilere değinmeden, burada yalnızca bir temsil ilişkisinden söz edilmek istediğini belirtmekle yetinelim. İster doğal diller ister yapay diller olsun; ister bilim, ister felsefe dili olsun, ister görsel isterse sesler dayalı sözel bir dil olsun, iletişim ortamında varolan her dil bir şeyi temsil eder. Burada temsil edilenin neliği, dilin türünü de belirler.

Bilindiği üzere en sık kullanılan dil günlük dildir. Felsefeci de, sanatçı da, bilim adamı da günlük yaşamını sürdürürken bu dili kullanır. Günlük dil dünyayı *bir biçimde* resmeden bir araçtır. Burada “bir biçimde” derken günlük dilin en yaygın iletişim aracı olmasına rağmen, yalnızca tikeller (tikel durumlar, nitelikler vb.) hakkında konuşmaya yaradığının altı çizilmelidir. Ancak tikeller hakkında konuşmak için tikellerden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Kavramlar, yani tümeller... “Bu masada dört kitap var” önermesi “bu masa” diye gösterilen tikel hakkındadır ama “masa”, “dört”, kitap” gibi kavramlar olmaksızın dile getirilemez. Günlük dil kuşkusuz tikeller dünyasını resmeder. Ancak resmi yaparken kaçınılmaz olarak kullandığı aygıtların başında tikel nesne adları olduğu kadar tümellerin adları da bulunmaktadır. Her yargı verme bir tümeli gerektirir. Tümeller olmadan yargıda bulunulamaz. Ancak günlük dil içine doğan, bu dil içinde yaşayıp giden bireyler, sorulduğunda genellikle tikeller hakkında konuştuklarını söylerler; tikeller hakkında konuşabilmek için tümelleri de konu edinmeleri gerektiğini fark edemeyebilirler. Bu duruma dikkat çekenler daha çok felsefecilerdir.

Bilimin konusu, bilindiği üzere tikel nesnelere kendisi değildir. Bu nesnelere arasındaki bağıntılar, ilişkiler, yasa ve düzenliliklerdir. Günlük dilde tikeller hakkında konuşulurken, bilim dilinde *yasa, nedensel ilişki, bağıntı, düzenlilik* gibi belirli türden tümeller konu edinilmektedir. Bilimin resmini

çizmeye çalıştığı dünya, işte bu türden soyut varlıkların dünyasıdır. Hakkında yargı vermeye uğraştığı dünya, tümüyle soyut varlıklar alanıdır. Matematik gibi formel bilimlerde de durum hemen hemen aynıdır. Bu soyut varlıklar ise bilindiği üzere zaman ve mekân koordinatlarıyla sınırlanmış fiziksel gerçekliğin içinde yer almazlar. Fiziksel gerçekliğin ardında olduğunu düşünebileceğimiz bu türden kavramsal varlıkların bilimize konu edilmeye başlanması arayışı elbette yeni değildir. Görünen ve hakikat ayrımının da tam da bu noktada ortaya çıkmış bir tartışma olduğunu bilim-felsefe tarihinde görmekteyiz.

Felsefe dilinin konusu da, tıpkı bilim dili gibi belirli türden tümellerdir. Ancak bu tümeller en genel anlamıyla yargının verilmesini mümkün kılan unsurlar ve bu unsurların neliği olarak ele alınır. Yargıda ortaya çıkan tüm yükümler açısından bir soruşturma olduğu için felsefenin araştırma alanı da daha çok dilsel ürünlerde kendini gösteren kavram kullanımını çözümlenektir. Şu halde felsefe daha çok mevcut dillerin üzerine konuşan bir üstdil gibi de anlaşılabilir. Örneğin kategorilerin ne olduğu sorusu tam da bu noktada sorulmuş bir felsefe sorusudur. Şu halde felsefenin de görünmeyen, duyuya gelmeyen bir dünyanın resmini çizdiği söylenebilir.

Buraya kadar kısaca günlük dilin, bilim ve felsefe dilinin hangi konularla ilgilendiğine değindik. Özellikle bilim ve felsefe dilinin konusunun görünenin ardındaki şey olduğunu söylemek mümkündür. Duyulara konu olan ile bunların ardındaki bulunduğunu sandığımız/aradığımız şeyin birbirleriyle ilişkisinin ne olduğu, görünmeyenin görüneni açıklayıp açıklamadığı sorusu, yalnızca felsefe ve bilimin değil, kendine özgü yollarla sanatın da meşgul olduğu bir sorudur. Nasıl ki felsefe kavramların neliğini, bilim ise tikellerin durumunu açıklayan yasaları ararken görünenin/duyuya gelenin ardına bakmaktadır, benzer bir biçimde sanat eserinin yaratılma sürecinin de bir öz arayışı olduğu söylenebilir. Sanatın işlevinin görünende görünmeyeni (özü) aramak olduğu iddiasından hareket edecek olursak, nasıl felsefe ve bilimin bu arayışı gerçekleştirmek adına

kullandığı kendilerine özgü diller varsa, aynı şekilde sanatın da böyle bir dile ihtiyacı olduğunu ileri sürebiliriz.

Şu halde denilebilir ki, araştırmaya ya da ilgilenilmeye değer bulunan her konu, zaman içinde kendi dilini, bu dilin yapısal özellik ve sınırlarını da yaratmaktadır.

Bu genel ifadelerden sonra sanatın konusuna ve bu konunun kendi dilini nasıl inşa ettiğine daha yakından bakabiliriz. Bu amaçla belki de çeşitli sanat eserleri, bu eserlerin üretilmesi esnasında kullanılan teknikler, tarzlar incelenebilir. Ancak hemen belirtelim ki, sanatın konusu ile bir sanat eserinin konusu aynı şey değildir. Nitekim tek tek sanat eserlerinin bir adı, bir başlığı vardır. Fakat bu başlıklarla anılan eserlerin üstünde yer alan sanatın kendisinin konusu belki de sanatsal yaratma denilebilecek bir edimdir.

Sanatsal yaratmanın dilinin, yöneldiği konuyu belirlediğine ilişkin, yukarıda anılan tez doğruysa, belki de bu eserlerin nesnesini bu dilden (yol, yordam, teknik veya yöntemden) hareketle çözümleyebiliriz. Bu manada sanatçının yaratma fiilinin sınırları hakkında şunlar söylenebilir:

Yunan düşüncesinden bu yana bilgiye ve varlığa ilişkin çözümler duyulur dünya-akledilir dünya (görünenin ardındaki varlık) ayırımından kalkılarak yapılagelmiştir. Sanatçının da benzer türden fiilde bulunan bir dil kullandığına değinilmiştir. Buna göre sanat alanında gerçekleştiren bu yaratma eylemiyle sanatçı, duyulur dünyanın malzemesini kullanarak “inanç, umut ve korkularla bağlanılan nesnelere yer aldığı deneyim dünyasını” resmeder. (İpşiroğlu, 2004: 23). İpşiroğlu'nun Siyahkalem üzerine –bilinen tek-incelemesinde, Mehmet Siyahkalem hakkında bu tespiti, kanaatimizce sadece gizemli minyatür ustası Siyahkalem'in resmini değil, sanatın dilini de bize vermektedir.

“Sanat dili nasıl bir dünyayı resmeder?” sorusuna bir cevap bulabildiğimizi düşünüyorum: Bu öznel deneyim dünyasını resmeder; diğer dillerden bu yönüyle ayrılır. Bu durumu bilim dili – sanat dili ayrımı üzerinden gösterebiliriz:

Bilimin dili nesnel, gözlem ve deneyim ile olgu olarak saptayacağımız bir dünyayı resmeder. Dünya olguların dünyasıdır ve bilim dili bu dünyanın fotoğrafını çeker; onları birbiriyle ilişkili olgular biçiminde düzenler. Örneğin “bütün metaller ısıtılınca genleşir” cümlesi zihnin kurucu olduğu mantıksal bir resmin ifadesidir. Mantıksallık, resmin herkes için ortaklaşa olmasını mümkün kılar. “Metal” derken, “metal”in ortak, iletilebilir anlamına işaret ederiz. Kant’ın terimiyle bu ve benzeri yargılar deney yargılarıdır. (Algı yargısı değildir). Böylece bilim görüneni dile getiren algı yargılarından hareketle onun ardındaki yasaya ulaşır. Bu yasayı da deney yargısı biçiminde ifade eder.

Oysa sanatın dili söz konusu olduğunda durum değişir. Artık mantıksal bir resimden değil, olguyu metaforlar yoluyla kendine nesne yapan öznel bir dilden söz edilecektir. Yazının merkezi noktası da bu öznel dilin neye yöneldiği/neyi nesne *kıldığı*dır. Burada Paul Klee’nin özdeyiş haline gelmiş şu sözünü hatırlamakta fayda var: “Sanat görüneni yansıtmaz, görünmeyeni görünür kılar.” Başka türlü dendiğinde, sanat eseri bir şeyi temsil eder, ama temsil ettiği şey taklit ettiği şey değildir. Nitekim bir resim yalnızca bir nesnenin tuvale aktarılmış biçim ve renklerinden çok daha fazla birşeydir. Bu biçim ve renkler yalnızca sanatçının dışındaki nesneye ait değildir, sanatçının yarattığı nesneye de aittir.

Örneğin, Kant’tan bu yana bilginin formel koşulu olarak anılan zaman-mekan görüleri söz konusu olduğunda, sanatçı bu formları deforme ederek bu görülerce biçimlendirilen varlığı yeniden düzenleyebilir. Ressamın doğaya belli bir açıdan (içinde bulunduğu zaman-mekân açısından) yönelimi nesnenin tek bir yanını verebilecekken, nesnenin çok-yanlı varlığı bu yönelimi yetersiz kılar. Şayet nesne çok-yanlılığı içinde verilecekse, sanatçı algıladığı doğa parçasını zihninde yeniden oluşturmak için önce parçalamalı, sonra yeniden sınıflandırmalıdır Bu da aslında bir tür kavram ressamlığıdır.

Benzer bir örneği musiki için de verebiliriz. Bergson, bir musiki partiyonunun birbirini takip eden notalardan mürekkep olmadığını, eserin

sanatçı ve dinleyicinin zihninde bir süre içinde vuku bulduğunu dile getirir. Bu iddia Kant'ın bilginin transandantal koşulları arasında saydığı zaman öğretisinden bütünüyle ayrı bir tezdır.

Yalnızca dil olarak biçim ve renkleri kullanan resim ile belli ses aralıklarını kullanan musikide değil, doğrudan günlük dili kullanan edebiyatta, özellikle de şiirde de durum, kavram ressamlığına benzerdir. Bu ilişkiyi mesela şu birkaç mısra üzerinde gösterebiliriz:

Oysa ben her hafta
 -Şakaklarımda kan izi biraz-
 Akreplere kırılğan kızaramayan yüzlere
 İşte murassa faytonumla
 Süt beyaz eldiven için
 Göğün göğsüme boşalan ırmaklarına
 Tül teniniz için, fısıltılarınız için
 Tezgâhınıza düşmekteyim (Kireçci, 1993)

Burada şairin algıladığı şeyin şiirde bahsedilen şehzadenin (tarihi bir kişi olarak Şehzade Abdülhamit'in) algıladıklarıyla aynı olmadığını biliyoruz. Şair, şehzadenin duygu durumunu anlatmak için kendi duygu dilini kullanmakta, ancak bunu şehzadenin iç-dünyasına ilişkin algılarını kendi zihninde, isterseniz ruh ya da duygu dünyasında deyin, yeniden üretmektedir. Bu üretim, olup biteni (iç-dünya algısını) başka semboller üzerinden göstererek bir yandan kendisiyle arasında bir mesafe yaratmakta, bir yandan da özneliği ya da yaşantıyı başkalarına aktarılabilir kılmaktadır. Böylece artık yağmur yağması olgusu "göğün göğsüne boşalan ırmaklarına" ifadesinde ortaya çıkan metafor ile gösterilir.

Sanatın dünyayı resmederken kullandığı dilin bir tür duygu dili olduğu, resmedilenin zihindışı dünyadan çok, sanatçının resmettiği şey karşısındaki iç halleri, duygu dünyası olduğu iddiasından kalkarak Odgen ve Richard'ın "The

Meaning of the Meaning” adlı eserlerinde yaptıkları *sembolik dil - duygusal dil* (Ogden & Richards, 1985: 149) ayrımını benimseyebiliriz. Örneğin “Kız kulesi İstanbuldadır” ifadesi bir tasvir ifadesidir. Kavramların semboller yerine konmasıyla oluşturulmuştur. Oysa, “seni dünyalar kadar seviyorum” ifadesi duyguları gösterir. Ancak duyguların, bu arada sevginin ölçülebilir bir niceliği olmadığı için ancak bir metaforla gösterilebilir.

Sonuç Olarak: Günlük dil, mümkün olan en ekonomik kullanımla gündelik hayatımızı kolaylaştıran bir araç; bilim dilinin amacıysa doğa hakkında genel yargılara ulaşmaktır. Sanat dilinin amacı ise günlük dilin tikel nesnelere hakkındaki algı yargılarını ya da bilim dilinin deney yargılarını tekrar etmek değildir. O, çekilen bir acının, duyulan bir özlemin vb. bu özlem ya da acıyı çeken kişi için ne kadar biricik olduğunu, bu acı ya da özlemi çeken ya da çekmeyen herkese bildirmenin yollarının araştırılmasıdır. Bu araştırmada kullanılan yöntemler, yordamlar, teknikler bütünüyle öznel bir duyguyu bir diğer kişiye iletmeyi hedefler. Bu amaçla da sanat dili, söz gelimi şiir bahis konusu olduğunda, mevcut günlük dil kalıplarını ve iletişim kodlarını değiştiren bir dil haline gelir. Zira duyguların biricikliğini aktarmak söz konusu olduğunda günlük dilin alışılmış kalıpları bu duyguları yaşasın ya da yaşamasın yeterli olamıyor. Böylece yeni anlatım kalıplarına, yeni biçimlere ihtiyaç hâsıl oluyor. Bu ihtiyacı da sanatçı gideriyor.

Bu nedenle “göğün göğsüme boşalan ırmakları” ibaresi ile “yağmur yağıyor” cümlesi arasında önemli bir fark vardır. Bu ibare, yağmur yağarken adeta göğün ırmaklarının göğsüne boşaldığını hissedenden kişinin duygularını dile getirir. Bu manada sözlü veya görsel sanat eserleri, varolan materyali yeniden biçimlendirip yeni kalıplar içinde sunarken, ilk önce avangart ve bir ölçüde anlaşılabilir bulunur, daha sonraları ise kültürel ortam içinde bilindik bir dile dönüşür.

Duyguları aktaran dil de aslında bir yerde ölçülerden söz eder. Nitekim “seni dünyalar kadar” seviyorum cümlesi ile “seni üç kilogram seviyorum” cümlesi

arasında, duygu miktarı göstermeleri açısından bir fark yoktur. Ancak, elbette duygular ağırlık ya da uzunluk ölçüleriyle tartılıp ölçülebilir değildirler. Tam da bu nedenle, yine de bir ölçü belirtmek adına “dünyalar kadar” sevmekten söz edilmektedir. Burada da duyguların dile dökülmesi bir “nicelik”, yani “miktar” ifade ediyor. Ancak buradaki asıl fark, niceliği gösterirken matematiğin diline başvurmak zorunda kalmayışımdır. Aslolanın iletişim olduğu bu noktada matematiğin “kesin” diline ihtiyaç duymayan bir bildirişim ortamı vardır. Duyguların herkeste ayrı ayrı tezahür etmesi, her bireyin kendi yaşantısını adeta biricik gibi idrak etmesi neticesinde ortak bir duygu yoğunluğundan söz etmek güçtür. Sanatçı bu farklı yoğunlukta olduğu düşünülen duyguları farklı dilsel kalıplarla ifade etmeye çalışır. Oysa matematik dilinin konusu olan olguların ölçülmesinde ortak bir ölçü bulmak ve uygulamak çok daha kolaydır.

Sanatın dili iç dünyayı yani konuşmamızın başında belirttiğimiz öz arayışını temsil eden remizleri kullanır. Elbette, iç-dünya da bilginin konusu olabilir. Nesne olarak kabul edildiğinde duygular hakkında “doğru” şeyler söylemek de mümkündür. Bu amaçla sanatçı yeni kalıplar, biçimler üretmektedir. Özellikle bir sanat eserinde sanat dilinin nasıl üretildiğine ilişkin bilgisi olmayan ve bu eserle ilk kez karşılaşan seyirci, belli bir huzursuzluk yaşayacaktır. Çünkü göstergebilim terimleriyle konuşacak olursak, iletişim kanalında bir gürültü vardır. Ancak bu gürültü, bu kalıbın neyi göstermek için kullanıldığı anlaşıldıkça ve hangi duygu durumlarının hangi kültürel unsurlar aracılığıyla aktarıldığı öğrenildikçe, yerini bildirişime bırakacaktır. Böylece belki de ilk kez telaffuz edildiğinde “seni dünyalar kadar seviyorum” ifadesi ile kastedilen şey anlaşılmayabilecekken, bu cümlenin kullanıldığı bağlamların açık hale gelmesiyle herkes için ortak bir ifade olacaktır. Dolayısıyla, bu yeni kalıplar da bir anlaşma ölçütü olarak kullanabilir ve duyguları içinde yakalayabileceğimiz bir dile dönüşebilir.

Kaynaklar

İpşiroğlu, M.Ş., *Bozkır Rüzgârı: Siyah Kalem*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Kireçci, M.A., “Şehzadenin Yarım Kalan Aşkı” (Şiir), *Türk Edebiyatı Dergisi*, Mayıs 1993.

Odgen, C.K. & İ.A. Richards, *The Meaning of the Meaning*, Routledge & Kegan Paul, New York 1923.

